

ВОДЯНА ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА
(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Водяна Валентина Олександрівна – доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва ТНПУ ім. В. Гнатюка кандидат педагогічних наук.

Народилася 14 жовтня 1964 року. Середню спеціальну освіту здобула у Кременецькому педагогічному училищі, яке закінчила у 1983 році, отримавши диплом з відзнакою зі спеціальності «виховання в дошкільних закладах».

З 1983 по 1988 роки навчалася у Тернопільському педагогічному інституті ім. Я. Галана, за спеціальністю «педагогіка і методика початкового навчання з додатковою спеціальністю музика», який закінчила з відзнакою.

Кандидатську дисертацію захистила у 2009 році зі спеціальності 13.00.07 «теорія і методика виховання» на тему «Педагогічні умови розвитку творчої активності підлітків засобами культурно-мистецьких програм».

У 2015 році присвоєно вчене звання доцента кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва.

З 1996 року працює на викладацькій роботі у Тернопільському педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка на кафедрі музикознавства та методики музичного мистецтва.

Займається дослідження проблем творчого розвитку особистості у мистецькій діяльності. Бере участь у роботі науково-дослідної лабораторії «Духовного становлення творчої особистості» ТНПУ ім. В. Гнатюка. Керівник дитячої мистецької студії Молодіжного духовного театру «Воскресіння». У доробку розробка та постановка культурно-просвітницьких та мистецьких заходів, зокрема для дітей та молоді, організація та проведення Конкурсу авторської духовно-мистецької творчості дітей та молоді ім. Альфонса де Лігуорі, відкритого міського студентського пісенного фестивалю-конкурсу «Окрилені піснею».

У науковому доробку понад 40 публікацій, серед яких статті у фахових виданнях та закордонних збірниках, навчальні посібники, методичні рекомендації та розробки для студентів педагогічних вузів і вчителів загальноосвітніх шкіл.

Валентина Водяна (м. Тернопіль)

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Виклики сучасного світу ставлять перед системою освіти України нові, досить жорсткі вимоги, які мають привести до нового осмислення освітньої парадигми та державної політики в цій галузі. Особливо актуальним є запит світового виробництва на креативних, здатних вільно і нестандартно мислити особистостей. У цьому контексті в стратегії навчання і виховання дітей у загальноосвітніх школах мають відбутися докорінні зміни як в освітніх мотивах, змістовому наповненні навчальних програм так і в підходах до методики роботи зі школярами.

Важливим у цих процесах є переосмислення місця та ролі мистецьких дисциплін у змісті загальної освіти. Художньо-творча мистецька діяльність як перехід від вже відомого до нового, невідомого, завжди насичена яскравими позитивними емоціями і завдяки цьому володіє великою привабливою силою, художньо-образною мовою, специфікою відтворення дійсності, яка в свою чергу, визначається особливостями тих чи інших мистецьких явищ та обставин.

Залучення дітей шкільного віку до мистецької діяльності стимулює розвиток усіх здібностей, тому що це з одного боку є засобом активізації універсальних здібностей, а з іншого – специфічна форма пізнання дійсності, невід’ємна частина художнього і духовного розвитку.

Теорія художньо-творчої діяльності вивчалася у наукових дослідженнях багатьох вчених, серед яких М. Каган, С.Максименко, К. Станіславська, В. Рагозіна та ін. Питання творчого розвитку особистості розглядали: у музичній діяльності – В.Лабунець, Г.Рігіна; у музично-ігровій –

О.Борисова, Н.Ветлугіна; у музично-ритмічній – Н.Георгян; у музично-сценічній – О.Хижна. Проблеми мотивації творчого саморозвитку досліджували В. Андреев, В. Риндак, розвиток творчої активності особистості у процесі художньо-творчої діяльності вивчали Д. Богоявленська, А. Матюшкін, С. Іванов, П. Підкасистий, Т. Шамова, Г. Щукіна.

У процесі художньої творчості особистість здійснює прорив у невідоме, відкриває нове і творить його на практиці, змінюючи себе й навколишній світ. При цьому творчість не може розглядатися окремо від проблем суспільства. Органічно вписуючись в систему соціальних відносин, вона віддзеркалює характерні ознаки і проблеми суспільства, виступає, за М.Каганом, складовою соціокультурної динамічної системи [3].

М. Каган розглядає художню творчість, зокрема мистецьку, як одну з основних сфер соціальної діяльності та важливу складову суспільства [3].

Учений стверджує, що саме творча естетична (художня) діяльність створює чуттєвий предметний світ свідомості, що є умовою ефективної діяльності індивідів у певному соціокультурному просторі. Розширення діапазону творчої діяльності адекватно впливає на «розширення предметного горизонту культури особистості» [3, с.20]. Дослідник підкреслює, що з усіх духовних здібностей індивіда саме художня творчість вважається справжньою творчістю, сприяючи розвитку особистості та її творчих здібностей, опосередкованих творчо-естетичною діяльністю як виявом вищих форм творчого потенціалу людини, засобом реалізації особистісної неповторності [3].

О. Алексеєва розглядає художньо-творчу діяльність як «творчий спосіб буття людини у світі, сприйняття, розуміння й перетворення його засобами образності, що притаманне мистецтву.» [1]

На думку дослідниці, художня дія виступає як духовно-творчий різновид діяльності в плані розвитку та становлення в соціальному світі і реально активізує для суб'єкта проблему вільного самовизначення. Під цим кутом зору художня дія, що є визначальним моментом у становленні духовної співпричетності суб'єкта до людських цінностей суб'єктного буття у світі, виступає в ролі «ініціатора» творчого компонента людської діяльності. Будь-яка художня діяльність (споглядання, спостереження, сприйняття, осмислення, відтворення чи її створення власного витвору мистецтва) виступає як особистісне зусилля особистості до включення в систему самовизначення, соціалізації на різних етапах діяльності [1].

О. Алексеєва окреслює художньо-творчу діяльність як таку, що може бути визначена підставою потенціально-цільового розвитку учня, який присвоює та освоює численні соціальні форми, в яких відбувається та відтворюється конкретний історико-культурний стан соціальної якості, творчо відтворюється, створюється та визначається духовний рівень і людська цінність особистості. Таким чином, вважає дослідниця, можна побачити, що цей тип діяльності є умовою, що дозволяє діяти особистості, самовизначаючись у багаторівневій системі смисло-життєвих координат [1].

Художня творча діяльність сприяє виходу за межі стандартного досвіду і прийняттю оригінальних рішень, властивих творчій активній особистості.

Сприйняття художньо-естетичної інформації, крім замилювання і насолоди, характеризується ще й естетичним переживанням. Тільки твір мистецтва є джерелом інформації, яка викликає у людини естетичне переживання.

Дитина, будучи суб'єктом художньої творчої діяльності, виступає в чотирьох іпостасях і реалізує найсуттєвіші потреби свого розвитку:

- як суб'єкт пізнання (реалізуючи потребу в активності, спрямованій на пізнання світу);
- предметно-практичної діяльності (реалізуючи потребу у творчому процесі на доступному віковому рівні перетворення навколишнього світу);
- спілкування (реалізуючи потребу, спрямовану на пізнання іншого суб'єкта і взаємодії з ним);

– самовиховання (реалізуючи творчу активність, спрямовану на самопізнання і перетворення себе) [1].

Важливо відмітити також те, що у загальноосвітній школі всі предмети зорієнтовані на розвиток раціонального мислення. Це тип мислення, під час якого оптимальні рішення знаходяться, виходячи з порівняння набору фактів, цифр, а не на основі відчуттів або з емоційних поштовхів.

Але не менш необхідним для людини є ірраціональне мислення, яке розвивається в школі виключно завдяки мистецьким дисциплінам, у реальному в часі і просторі художньо-творчого процесу. До ірраціональних форм пізнання відносять інтуїцію, уяву, фантазію, емоції, почуття.

Коли ми говоримо про сучасну людину, яка має бути креативною, гнучкою, уміти нестандартно вирішувати поставлені завдання, то ми розуміємо, що для розвитку цих умінь необхідно застосовувати ірраціональне мислення. Щоб навчитися мислити художніми образами, які розкриваються різними мистецькими засобами (через музику, художнє слово, танець, малюнок та ін..) і розвивати фантазію, інтуїцію, почуттєвий світ тощо, щоб у будь-якій сфері діяльності проявити творчу активність, гнучкість мислення, сміливість нестандартного бачення, учень має мати умови, які забезпечуються усією системою освіти та конкретного навчального закладу. Для формування цих якостей необхідні саме предмети художньо-естетичного циклу. Унікальність впливу мистецьких предметів на особистість дитини закладена в самій природі мистецтва.

Набуття учнями предметних компетентностей за різними видами мистецтва сприятиме розвитку емоційного інтелекту – дасть можливість учням розуміти свої та чужі емоції, сформує вміння знаходити засоби для керування емоціями. Розвиток емоційного інтелекту можливий лише через системне навчання мистецтву, через поетапне опанування мовою мистецтва, оволодіння засобами творчого самовираження через художньо-творчу діяльність (малювання, ліплення, спів, музикування, танець, художнє слово тощо), набуття вмінь сприймання, виконання та інтерпретації творів мистецтва.

Як чиста вода, поживна їжа та фізичний рух потрібні тілу дитини, що росте для забезпечення енергії, як факти потрібні розуму для аналітичного розвитку, так мистецька художньо-творча діяльність з її свободою ірраціонального та насолодою естетичного потрібна для психіки, що формується, щоб розвантажити напругу, дістати духовну енергію та емоційний поштовх до розвитку, до вдосконалення себе та світу. Ця потреба є іманентною характеристикою людини, яка проявлялася у всі часи і епохи (від наскельних малюнків, ритуального музикування, пісень та танців і до сьогодні).

Важливою у розгляді проблеми організації художньо-творчої діяльності дітей у загальноосвітній школі вважаю позицію М. Казінніка літератора, мистецтвознавця, філософа, письменника, музиканта і педагога. Наводжу тут цитату із його книги «Таємниці геніїв». Цитата велика, подаю її з незначними скороченнями, щоб не втратилась сутність думки. «Мені доводиться проводити безліч конференцій від Вищої школи бізнесу Скандинавії. Слухачі цих конференцій – керівники всіляких фірм Швеції, Фінляндії, Норвегії, Данії, /.../ Протягом одного-двох тижнів їм прочитуються лекції з економіки, кон'юнктури, психології, відбувається засідання «мозкового центру», обговорення тактики і стратегії, реорганізації та оптимізації виробництва і т. д.

Але вже після другого дня роботи учасники конференції втомлюються. З'ясовується, що кон'юнктура, на жаль, не найкраща, світові ринки, на жаль, не на підйомі. Та й «мозковий центр» не може похвалитися новими відкриттями.

Але третій день конференції завжди мій. Я приходжу зі своєю скрипкою, своїми музичними ідеями, думками, парадоксами. Ми говоримо про мистецтво, відкриваємо для себе таємниці геніального у творчості. Ми обговорюємо «ефект Моцарта», говоримо про «ефект Бетховена», слухаємо музику. Ми розмірковуємо про творчі лабораторії геніїв, про рушійні сили геніальної творчості в мистецтві взагалі і в музиці зокрема. Ми навіть спільно складаємо мелодії, вчимося медитувати, звертаючись до музики раннього і пізнього Середньовіччя, розкриваємо глибинні принципи симфонізму.

Наступний день після музичного четвертий день – згідно тисячі описів, зібраних мною на сотнях конференцій, – день найрезультативніший. Відкривається друге дихання, «мозковий центр»

працює на повних обертах, фізичний та духовний стан і настрої учасників на висоті. За дуже строгою багатобальною системою «мій день» дістає найвищий бал, значно вищий, ніж навіть виступ визначного економіста чи політолога. І я добре знаю, чому це так. Тому-що, по-перше, вся істинна музика, про яку ми говоримо і яку ми слухаємо, – величезне джерело енергії, що живить мозок. А по-друге, кількість наукових відкриттів в Музиці останніх тисячоліть не менше, ніж в Науці» [4].

М.Казіннік робить висновок, що мистецька художньо-творча діяльність, до якої були залучені науковці, дозволила їм, повернувшись до проблем конференцій, осмислити їх на новому якісно вищому рівні.

Підсумовуючи цей короткий і далеко неповний виклад думок про особливо важливу роль художньо-творчої мистецької діяльності для становлення і розвитку особистості школяра розглянемо у якій мірі нинішня загальноосвітня школа задовольняє ці потреби.

Навіть неозброєним оком при першому-ліпшому ознайомленні з навчальними планами у загальноосвітніх школах від першого по одинадцятий класи проглядається процентне домінування предметів фізико-математичного та природничого спрямування над предметами мистецької зорієнтованості. (У 5-9 класах – 4 години на тиждень – математичні предмети, від 2-х до 4-х годин природознавчі, і, в ліпшому випадку, 2 години мистецькі предмети.) Як результат цього, відбувається дискримінація сутнісних запитів дітей, які в межах шкільних предметів не мають можливості реалізувати себе в жодному виді художньо-мистецької діяльності. Адже для цього потрібний реальний час і реальні умови. При цьому мистецька складова розглядається тільки у двох домінантних лініях – музичне та образотворче мистецтво. Хореографія, (як синкретичний, пластично-просторово-часовий вид мистецтва, у якому художні образи створюються за допомогою естетично забарвленої, музично організованої, ритмічно змінюваної гармонії руху тіла і почуття), декламація ((не література, як набір фактів про мистецтво слова,) як мистецтво творчого втілення літературних творів у художньо-організованому усному мовленні через гармонію голосу і духовних переживань, переданих у художньому слові), взагалі не розглядаються в освітній парадигмі як необхідні предмети для реалізації потреб дітей у художньо-творчій діяльності, що беззаперечно є необхідною для повноцінного розвитку особистості.

Більше того, у Типовій освітній програмі початкової освіти з базових предметів вилучені початкові предмети «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво», які пропонується замінити наскрізною інтеграцією курсу «Мистецтво» з усіма іншими навчальними предметами, що, на думку авторів сприятиме цілісному засвоєнню змісту початкової освіти [5].

Цілком слушною звучить думка вчителів Житомирщини у зверненні до авторів Концепції початкової школи, опублікованому ще у 2016 році про те, що наскрізна інтеграція, яка пропонується у Концепції початкової освіти «не може замінити дітям молодшого віку повноцінного спілкування з мистецтвом (музичним, образотворчим).../ інтеграційна освіта, що лише поверхово може дати учням уявлення про мистецькі цінності (який може представляти декілька-хвилинний спів, наспівування будь-яких пісень або музичний супровід до будь-якої навчальної дії, малюнки та художня творча діяльність «на скору руку» або і взагалі їх відсутність на базових навчальних предметах) не може дати глибинні знання національних культурних цінностей, знання про мистецтво, не може навчити гарно виконувати народні пісні або знати мистецьку українську спадщину, яку доносить нам історія української культури. Саме мистецькі знання і практичні мистецькі вміння, які будуть закладені фахівцями (вчителями мистецьких дисциплін з фаховою вищою освітою) зможуть в подальшому навчанні виховувати ту особистість, яке буде поважати культуру свого народу, знати і цінувати мистецьку спадщину свого народу та продовжувати українські мистецькі традиції.» [2].

Аналізуючи сьогоднішній стан мистецької складової у навчальних планах загальноосвітніх шкіл є очевидним, що її дискримінація тільки поглибилася.

Очевидним є давно назріла необхідність зміни концептуальних підходів до змісту і форми загальної освіти. Для цього потрібно врахувати щонайменше дві життєво необхідні функції загальноосвітньої школи.

Перша – створення умов для гармонійного розвитку дітей. Особливо це стосується початкової школи. Математична, природнича, мовознавча та мистецька освітні складові мають бути рівнозначно пропорційні «зادля можливості переключення молодших школярів на різні види діяльності, впливу на зону ближньої дії, стимулювання уваги, мислення, розвантажування, збереження дитячої психіки, розвитку їх емоційно-вольової та творчої сфери, виховання любові, добра, милосердя, формування ціннісного ставлення до мистецтва, шанування культури свого народу та в цілому виховання культурної нації нашого народу» [2]. Рівнозначно ця позиція стосується середньої і старшої школи.

Друга необхідна функція загальноосвітньої школи – забезпечення умов для задоволення потреби свободи вибору власного розвитку та професійного спрямування. Для цього змістове наповнення освітньої програми у середній та старшій школі має будуватися у двох напрямках – предмети загально-розвиваючого спрямування (для всіх учнів, кінцевий контроль залік) та предмети професійного спрямування (за вибором учня, кінцевий контроль екзамен). Доповнити систему уроків має повноцінна гурткова робота за навчальними предметами, де учні зможуть поза межами навчального оцінювання реалізувати себе у творчості. Система оцінювання має бути переорієнтована з «безликого» антимотиваційного репресивного «середнього балу» на демократичну накопичувальну.

Такий підхід вирішить багато проблем нинішньої школи, зокрема перевантаження учнів і забезпечення їхнього права на особистий вільний від навчання час (зараз в умовах навантаження шкільної програми діти працюють і в школі і вдома, готуючи гіпероб'ємні домашні завдання з усіх предметів, незалежно від потреб, інтересів та майбутнього професійного спрямування), мотивації до навчання, створення можливості до саморозвитку і в тому числі, до власної реалізації у художньо-творчій мистецькій діяльності.

Отже, мистецькі дисципліни у навчальних планах загальноосвітніх шкіл мають займати вагоме місце, так як саме цих уроках учні можуть реалізувати свої художньо-творчі потреби, які стосуються конкретних видів мистецької діяльності. Інтегрований курс «Мистецтво» (який замінив у школах предмет «Художня культура») може впроваджуватися у старших класах тільки як узагальнення, поглиблення розуміння учнями мистецьких явищ на основі досвіду, отриманого у процесі вивчення предметів художньо-естетичного циклу за видами мистецтва у початковій та середній школах. Проблему художньої інтеграції неможливо вирішити за рахунок розробки нових інтегрованих навчальних програм і намагання замінити ними предмети за видами мистецтва.

Не менш складною, можна стверджувати найскладнішою, є проблема кадрового забезпечення інтегрованих предметів, адже учитель, який буде їх викладати має володіти універсальними художньо-естетичними знаннями, навиками, якостями та здібностями, які виходять за межі будь-якої однієї предметної мистецької сфери. Ця проблема потребує окремої уваги та детального аналізу, так як пов'язана з підготовкою кадрів у вищих навчальних закладах.

Підсумовуючи викладене вище можна окреслити такі загальні рекомендації до вирішення основних проблем забезпечення художньо-творчої мистецької діяльності школярів у загальноосвітніх школах.

Загальна освіта України потребує переосмислення концептуальних положень організаційної та змістової структури, та відповідної реорганізації всієї системи з урахуванням незаперечної важливості мистецьких предметів.

З огляду на це, мистецько-педагогічна еліта України має гостро і наполегливо ставити питання перед Міністерством освіти про надання належного статусу мистецькій галузі, замість «жебрання» додаткової тижневої 1 (чи 2) години до інтегрованого курсу «Мистецтво».

Необхідно зберегти мистецьку вертикаль (це є цінне набуття системи української освіти, особливо мистецької, впродовж багатьох десятиліть) та усунути дискримінацію дітей щодо забезпечення їх потреб у художньо-творчому розвитку – протягом усього терміну навчання в школі

(з 1-го по 11-й клас), учні мають опанувати мистецькі дисципліни у рівнозначній пропорційності з предметами фізико-математичного, природничого та філологічного напрямків. У реальному тижневому розкладі діти обов'язково мають мати щодня один урок мистецького спрямування, насичений художньо-творчою діяльністю.

Одногодинний тижневий курс «Мистецтво» у початковій і середній школі є не ефективним. Педагог з найвищим рівнем професійної компетентності не здатен за годину на тиждень реалізувати завдання мистецької освіти. З огляду на це мистецька складова в загальноосвітній програмі має бути розширена і охоплювати музичне, образотворче, хореографічне, декламаційне та екранні види мистецтва.

Уроки мистецького блоку мають формувати установки до творчості, розвивати чуттєву сферу особистості учнів, формувати вміння художньо-творчої діяльності, розвивати естетичний смак, вміння сприймати, виконувати, та інтерпретувати та твори мистецтва за видами тощо.

Загальноосвітні навчальні заклади мають бути забезпечені компетентними викладачами мистецьких дисциплін як за видами, так і таких, які будуть володіти універсальними художньо-естетичними знаннями, навиками, якостями та здібностями, що виходять за межі будь-якої однієї предметної мистецької сфери. Задля цього підготовка вчителя мистецьких дисциплін потребує кардинальних змін на рівні вищих навчальних закладів.

Література

1. Алексеева О. Р. Художня творча діяльність як фактор соціалізації особистості підлітка http://vuzlib.com.ua/articles/book/25304-КНHudozhnja_tvorch_d.html
2. Звернення вчителів Житомирщини до авторів Концепції початкової школи./Збережемо галузь "Мистецтво" у школі/ Групи/ Фейсбук/ Адмін Наталія Овіннікова. Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups//> Дата публікації 4 січня 2016 р.
3. Каган М.С. Социальные функции искусства. – Л.: Знание, 1978. – 36 с.
4. Казіннік Михаїл. Таємниці геніїв. Текст, режим доступу <https://www.litres.ru/mihail-kazinik/tauny-geniev/chitat-onlayn/>
5. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти під керівництвом Савченко О.Я. Пояснювальна записка. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1t7Ax-20-EKTwHbae6ULivnLabzuqeGcf/view>

ТКАЧУК ВІКТОР ЄВГЕНОВИЧ

(Рівненський інститут Київського університету права НАН України (м. Київ))

Віктор Євгенович Ткачук народився 18 березня 1972 р. у селі Передмірка Лановецького р-ну Тернопільської обл.

Навчався: 1979 – 1987 рр. у Передмірській восьмирічній школі; у 1987 – 1991 рр. – Краснохолмський с/г технікум (фах „Агрономія”, присвоєно кваліфікацію агронома).

З 1991 року по 1993 рік проходив строкову військову службу в Середньоазіатському та Західному прикордонних округах.

У 1995 – 2001 рр. – Подільська державна аграрно-технічна академія (фах „Агрономія”, присвоєно кваліфікацію вченого агронома); у 2001 – 2004 рр. – Волинський національний університет імені Лесі Українки (фах „Правознавство”, присвоєно кваліфікацію юрист).

З 1993 року по 2001 рік пройшов трудовий шлях від бригадира до головного агронома.

З 2001 року по 2005 рік працював на посаді начальника відділу „Лікарських рослин та нових культур” Кременецького ботанічного саду.

З вересня 2006 р. – викладач кафедри суспільних дисциплін Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка (правознавство, соціально-правовий